

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דְּרָשׁוּת

פרשת וישלח, תשס"ט
מספר 787

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

המאבק בין אדום לישראל - עיון בהפטרת וישלח*

פרשתנו עוסקת בחלקה הראשון במה שנראה כאיום של עשו על שלומו של יעקב לאחר שובו מחרן, בהכנות של יעקב לאפשרות שאכן עשו אחיו יילחם בו ובמפגש ביניהם שסופו פיוס והשלמה (לב:ג;לג:יז). הפטרת פרשת וישלח היא חזון עובדיה על אדום, שכן נאמר כבר בפרשתנו: "עֲשׂוֹ הוּא אֲדוֹם" (לו:א). אמנם כששב יעקב לכנען השלים עמו עשו, ולאחר שיעקב דחה את הזמנתו לבוא עמו שעירה (לג:יב-טו) כתוב שעשו הניח לו והלך לדרכו (לג:טז), אולם בפרספקטיבה היסטורית עשו ממשיך לרדוף את יעקב, ומעשי האיבה של אדום נגד ישראל מתוארים כנצחיים.¹ הנביא עמוס אומר: "עַל-שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי אֲדוֹם וְעַל-אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל-רַדְפּוֹ בְּחֶרֶב אֲחִיו וְשָׂחַת רַחֲמָיו וַיִּטְרֹף לְעַד אָפוֹ וְעִבְרָתוֹ שְׂמֵרָה נִצָּח" (א:יא).

הנביא עמוס מדגיש בדבריו את היות עשו אחיו של יעקב, וקרבה זו נזכרת גם במקורות אחרים.² הלוא יעקב ועשו אחים תאומים הם (בר' כה:כג-כו), וכינויים 'אחים' בנבואות השונות מעיד על ציפייה להתנהגות חיובית של אח כלפי אחיו. אך כפי שמלמדות הנבואות על אדום, ציפייה זו נכזבה שוב ושוב וגרמה זעם אלוקי רב מאוד, המתואר בנבואות אחרית הימים, וביניהן בהפטרה לפרשתנו: "וְלֹא-יִהְיֶה שְׂרִיד לְבֵית עֲשׂוֹ" (עובדיה פס' יח).³

רבות מנבואות אחרית הימים המתארות את חורבן אדום נאמרו מפי נביאי שיבת ציון, לפיכך אפשר לבאר את הזעם כלפי אדום על פי המצב הגיאוגרפי באותה עת. הדעה הרווחת במחקר היא⁴ שהטענות של הנביאים אל האדומים מביעות את מחאתם על פגיעת האדומים באנשי יהודה וההתנחלות הנבטית בארץ ישראל בתקופת חורבן הארץ והמקדש. רעיון זה מוכח מתוך דברי הנבואות של עובדיה, יחזקאל ומלאכי. נבואת עובדיה מאשימה את האדומים על השתתפותם בהחרבת ירושלים: "וְנִכְרְרִים בָּאוּ שְׂעָרָו שְׂעָרָיו וְעַל-יְרוּשָׁלַם יָדוּ גוֹרָל גַּם-אָתָּה כְּאֶחָד מֵהֵם" (פסוק

* מאמר זה מתבסס על עבודת הדוקטורט שלי: **הדרישות של ה' מן הנוכרים בספרות ההיסטוריוגרפית ובספרות הנבואה במקרא** (בהנחיית פרופסור רימון כשר), בר אילן תשס"ג, וראו גם את מאמרי מתשס"ה באתר של המכללה האקדמית באשקלון <http://www.ash-college.ac.il>.

¹ ראו ספרו של י' יובל, **שני גויים בבטןך**, עם עובד, תל-אביב תש"ס.

² בסיפורי יעקב ועשו מכונה עשו "אח" תדיר (כגון: בר' כז:ו; מא, מד; לב:ג; ו), בסיפור הנדודים במדבר נאמר "וַיִּשְׁלַח מִשָּׁה מִלְאָכִים מִקֶּדֶשׁ אֶל-מֶלֶךְ אֲדוֹם כִּי אָמַר אֲחִיךָ יִשְׂרָאֵל" (במד' כ:יד), ובחוק בספר דברים נאמר: "לֹא-תַעֲבֹב אֲדָמִי כִּי אֲחִיךָ הוּא" (דב' כג:ח). כינוי עשו כאחיו של יעקב מופיע בשלוש נבואות. בנבואת עמוס (לעיל), בנבואת עובדיה: "מִחֲמַס אֲחִיךָ יַעֲקֹב... וְאֶל-תִּרְאֵהוּ בְיוֹם-אֲחִיךָ" (פס' י, יב) ובנבואת מלאכי: "הֲלוֹא-אָח עֲשׂוֹ לְיַעֲקֹב" (א:ב).

³ וראו ישעיה ל"ד (בייחוד פסוק ח); שם סג:א-ו; ירמיה מט:ז-כב, ועוד.

⁴ דוגמות לסקירת מחקרים על כך ראו בהרחבה בעבודת הדוקטורט שלי (לעיל) עמ' 67, הערה 375; היבטים

נוספים ראו אצל: Elie Assis, "Why Edom? On the Hostility Towards Jacob's Brother in Prophetic Sources", *vt* 51 (2006), pp. 1-20.

יא).⁵ על פי עובדיה המושיעים שיבואו לשפוט את הר עשו (שם כא) יישלחו לרשת את האדומים מהמקומות שישבו בהם: "וְהִשְׁפִּילָה אֶת-פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת-שָׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֵת שָׂדֵה שְׁמֵרוֹן וּבְנֵימָן אֶת-הַגְּלָעָד... יָרְשׁוּ אֶת עָרֵי הַנֶּגֶב" (שם ט-כ). כיבוש האדומים על ידי ישראל הוא על דרך מידה כנגד מידה, כדברי עובדיה: "כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יַעֲשֶׂה לְךָ גַּמְלָךְ יִשׁוּב בְּרֹאשְׁךָ" (טו). יחזקאל מכנה את דברי האדומים על זכאותם לרשת את ארץ ישראל נאצות (ביזוי)⁶ הגדלה בפה (דברי לעג קולניים)⁷ והעתרת (ריבוי) דברים:⁸ "שָׁמַעְתִּי אֶת-כָּל-נְאֻצוֹתֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ עַל-הָרִי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר שָׁמָּה שָׁמָּה לָנוּ נִתְּנָה לָנוּ לְאֶכְלָה: וְנִתְּגַדְּלִי עָלֶיךָ וְנִעְתַּרְתֶּם עָלַי דְּכָרֵיכֶם אֲנִי שָׁמַעְתִּי" (לה: יב-ג). גינויים אלו אמורים על תכנית האדומים: "יַעַן אָמַרְתָּ אֶת-שְׁנֵי הַגְּזִים וְאֵת-שְׁתֵּי הָאֲרָצוֹת לִי תִהְיֶינָה וְיִרְשְׁנוּהָ נְהוּ שָׁם הָיָה" (שם י). כלומר, האדומים סוברים שגלות הישראלים וחורבן הארץ מאפשרים להם לרשת את ארץ ישראל. בתגובה לכך מציג הנביא יחזקאל תפיסה מנוגדת – "נְהוּ שָׁם הָיָה" – ה' נוכח בארץ ישראל. ברין מסביר:⁹ "הארץ ארצו של ה', והוא שננתה לעם ישראל, על כן אין לגזול אותה מהם".¹⁰ הדבר דומה לנבואת מלאכי, לפיה הטענות הטריטוריאליות של האדומים "וְנִשְׁוֹב וְנִבְנֶה חֲרֻבוֹת" (א: ד), לא יועילו, שכן הנוכחות של ה' קיימת בגבולות ארץ ישראל: "יִגְדַּל ה' מֵעַל לְגִבּוֹל יִשְׂרָאֵל" (שם ה). לבד מזה תיענש אדם על ידי ש' ישים את נחלתה ואת הריה לשממה (יחז' לה: ג; מלאכי א: ג). הרעיון שמעלה עובדיה, שעונשה של אדם יהיה לפי הכלל "מידה כנגד מידה", מוצא ביטוי גם בנבואות יחזקאל ומלאכי. הנביא מלאכי מתאר את חזון אחרית הימים שבו עונש אלוקי עצום ונורא. דבריו קשורים גם לראשיתו של הסכסוך בין עשו ליעקב, כפי שמתואר בפרשתנו: "הָלוֹא-אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב נָא-ה' נֹאֱהָב אֶת-יַעֲקֹב" (א: ב). בכך מובלט הקשר בין ההתייחסות ההיסטורית כלפי אדם בתקופת המקרא לבין פרשת וישלח.

ד"ר עמיחי נחשון

המרכז ללימודי יסוד ביהדות ומכללת אשקלון

⁵ האשמה דומה מצויה במזמור בספר תהילים: "זָכַר ה' לְבַנְי אֲדָוִם אֵת יוֹם יְרוּשָׁלַם הָאֲמָרִים עָרוּ עָרוּ עַד הַיְסוּד בָּהּ" (קלז: ז). לזה רומזת הקינה באיכה: "שִׁישִׁי וְשִׁמְחִי בֵּת-אֲדָוִם [יְרוּשָׁכִי] יוֹשְׁבֵי בָאָרֶץ עוֹץ גַּם-עַלֶיךָ תַעֲבֹר-כּוֹס תִּשְׁפְּרִי וְתִתְעָרִי... פֶּקֶד עֲוֹנֶיךָ בֵּת-אֲדָוִם גְּלָה עַל-חַטָּאתֶיךָ" (ד: כא-כב). האשמה נגד האדומים המשתתפים בחורבן הארץ והמקדש מתוארת בנבואת יחזקאל כפעולה של נקמתם ביהודה: "יַעַן עָשׂוֹת אֲדָוִם בְּנִקְמָם נָקַם לְבַיִת יְהוּדָה וַיֵּאָשְׁמוּ אֲשׁוּם וַנִּקְמוּ בָהֶם" (כה: יב).

⁶ ניאוך הוא ביזוי ומאיסה. שימוש זה בשורש נא"ץ דומה למשמעו בשורש מקביל באכדית: nāṣû. במזמורי תהילים פעולת הנאצה מיוחסת לנבל ולרשע (י: יג; עד: י; יח). בכתובים אחדים ניתן כינוי זה למורדים בה'. דוגמות: במד' יא: יא, כג; שם טז: ל; דב' לא: כ; שמו"א ב: יז. לפיכך הביזוי הקשה שנאמר כאן כפי האויב כלפי ה' משמעו מרידה בו.

⁷ הגדלת הפה מעידה על הניסיון להעליב את ה' מילולית. דומים לזה דברי המשורר: "יָכַרְתָּ ה' כָּל-שְׁפָתֵי תַלְקוֹת לְשׁוֹן מְדַבְּרֶת גְּדִלוֹת אֲשֶׁר אָמְרוּ לְלִשְׁנָנוּ נִבְבֵּיר שְׁפָתֵינוּ אֲתָנוּ מִי אֲדוֹן לָנוּ" (תה' יב: ד-ה).

⁸ משמעות ביטוי זה – "ריבוי דברים". דומים לו יחז' ח: יא (ריבוי עשן) ומשלי כז: ו (ריבוי נשיות).

⁹ עולם התנ"ך, יחזקאל (עורך: ג' ברין), תל אביב תשנ"ז, עמ' 180.

¹⁰ M. Greenberg, *Ezekiel, 21-37 A New Translation With Introduction and Commentary* (AB), New York 1996, p. 715. גרינברג מקשר בין כתוב זה לכינויה של ירושלים בנבואת יחזקאל העתידה: "מיום ה' שמה" (מח: לה). התפיסה העולה משני כתובים אלו היא ש' ה' נוכח בירושלים ובארץ ישראל. נוכחות ה' בארץ ישראל היא תשתית לתפיסה של קדושת אדמתה: "אדמת הקדש" (זכ' ב: טז).